

Cooperatives, corals, ateneus...

Després de la Revolució del 1868 es va intensificar la creació d'entitats de tota mena. Les normes legals ho permetien i, a més a més, els pobles del pla de Barcelona, entre els quals hi havia Sant Martí de Provençals, tenien en dar que calia associar-se per diverses raons: promoure millores socials — com podien dur a terme les cooperatives—; agrupar-se per desenvolupar activitats d'oci, com feien els corals i els ateneus; disposar, en general, d'un local on poder trobar-se i animar projectes diversos, etc.

Hi havia la ferma creença que la cultura i l'educació podien ajudar els obrers —que constituïen la població majoritària— a millorar la dura situació quotidiana, amb jornades laborals de deu o onze hores, sis dies a la setmana. Aquesta fe la compartien les diferents tendències ideològiques. Coherents amb aquest pensament, republicans, socialistes i anarquistes van procurar crear escoles als centres que havien obert. En alguns casos van impartir classes de nit per a aquells que no havien pogut estudiar per haver-se posat a treballar quan eren uns infants.

L'ateneisme posava l'accent més en la cultura pura i dura. Conferències, cursos, la indispensable creació d'una biblioteca i certament de caràcter literari eren les seves eines. Els corals centaven la seva tasca en l'organització de cors sempre masculins per cantar —si eren molt ortodoxes— les cançons del "pare" Clavé; si no, en buscaven de pròpies i també desenvolupaven interpretacions de tipus humorístic que eren molt acceptades per la parròquia. Les cooperatives, per la seva banda, procuraven posar l'accent en el consum i compraven aliments a l'engròs per revendre'ls entre

els socis a més bon preu que a les botigues convencionals. Sovint, totes aquestes entitats, a les quals caldria sumar els casinos i altres entitats com ara les excursionistes, tenien en comú un local, llogat o propi, amb el seu cafè perquè servís de lloc de trobada.

També van existir les associacions polítiques i sindicals, que aquí no examinarem, i que de vegades feien en bona part el mateix que les de caràcter cultural, amb escoles, cafè, biblioteca, etc.

Les entitats naixien generalment de l'esforç d'un grup primerenc. Setze homes van posar 25 pessetes cadascú per aconseguir el primer capital, 400 pessetes, que va permetre fundar la cooperativa La Flor de Maig. En van ser 58 els que van fundar també amb unes aportacions la societat recreativa La Aliança.

Una de les raons de crear aquestes entitats, a més del fet natural d'associar-se, era contrarestar la influència de les tavernes com a mitjà preminent d'oci entre els martinencs. Segons la historiadora Maria Teresa Mirri, el 1869 hi havia 99 tavernes, però el 1884 ja n'eren 149 a tot Sant Martí,¹ i lògicament una bona part es trobaven al Poblenou. Naturalment, els cafès dels centres socials eren una rèplica a les tavernes. Solien estar oberts dissabtes al vespre, les vigílies dels dies de festa i diumenges, des del migdia fins a les deu del vespre.

Moltes d'aquestes entitats van tenir una vida efímera, bé per raons econòmiques o per cansament dels que eren al capdavant. Algunes, poques, han arribat fins als nostres dies. Aquesta no és més que una lleu aproximació a un món força ric que va contribuir a la formació del barri tal com l'hem conegut.

Els locals compartits

Els límits de les entitats entre polítiques i recreatives no eren sempre molt marcats. A Pere IV, 379, a prop d'on va existir el cinema Provençals, i gairebé davant d'on anys després es va aixecar l'església del Sagrat Cor, el 1895 es va crear la societat **El Húsar**, dedicada a l'esbarjo, però nou anys més tard el nou Partit Republicà Radical, de Lerroux, va obrir la **Fraternitat Republicana Instructiva Martinense**. Va obrir una escola laica com corresponia. Disposava només de 75 socis, però va ser força activa fins a la seva desaparició, l'any 1929.²

Al carrer de l'Amistat, 17, en un local conegut com El Moniato, coexistia en la **Societat dels Boters** i un centre conegut com **El Fenici**. En el 117 del carrer de Pujades hi va haver un casino que duia el nom del carrer, i també un centre conegut com **Casanoves**.

Quan les cooperatives regnaven

Entre el darrer terç del segle XIX i el 1936, Sant Martí va allotjar més de seixanta cooperatives, la major part de consum. Era obvi que es formessin en uns barris on costava arribar a final de mes. La major part d'aquestes cooperatives són tot just un record, com ara: **El Crèdit** (1903), que es trobava al pasatge de Rovira.

La Fraternitat Martinenca (1906), que es trobava al 370 de Pere IV, on després hi va haver el bar Martinet.

La Cosmopolita, a Pujades, 91 (1908). El Jardí, que es trobava al carrer de Roc Boronat, 23, i que va funcionar del 1909 al 1928, quan va ser absorbida per La Flor de Maig³, la cooperativa més important del barri, de la qual parlem en un treball a banda. Al mateix local d'**El Jardí** es va instal·lar el

El Cor de l'Artesana cantant a la plaça Major del Poble Espanyol. Any 1945.
DONACIÓ AMARDEU PUGAIA

Centre Instructiu Republicà Radical Castellonenc, que volia atreure els molts immigrants d'aquella província. El president era Domingo Gimeno, que va obrir una escola laica.

L'Avenir (1912), a Pere IV, 276.

L'Econòmica (1924), a Taulat, 93, que disposava d'un petit teatre i d'escola pròpia a partir del 1927, on després hi va haver unes dependències del Casino L'Aliança.

Dues cooperatives mereixen més ratlles. **L'Artesana** en va ser una de les primeres, ja que va néixer el 1876 al carrer del Ferrocarril. Va aixecar un edifici propi al carrer de Lull el 1921, que va subsistir fins al 1995. Abans, però, havia canviat de nom i va passar a transformar-se en una nova cooperativa, **La Familiar**, per obviar els deutes que ofegaven l'Artesana. També va tenir un cor que duia el mateix nom.

Pau i Justícia va ser, després de La Flor de Maig, una de les cooperatives més conegudes del Poblenou. La van crear el 1899 setze treballadors, raó per la qual va ser coneguda als seus inicis com "la dels Setze".⁴ Va ser una de les que va esperar la creació d'un subsidi d'invalidesa laboral en uns temps que no hi havia cap mena de seguretat social per als treballadors amb problemes. Va aixecar un nou local al carrer de Pere IV el 1910, i el va ampliar, tal com subsistia, el 1924. Va

L'Orfeó Virolai al pati del Centre Moral. Any 1952.

Euterpe Martinenca era el nom de la que va néixer el 1908 a Pere IV, 108.

Proa al Mar va ser una coral de postguerra que va tenir la primera seu al bar Els Pescadors, per passar a formar part de les seccions del Casino fins que es va dissoldre.

Un esment a banda mereix també **La Moderna**, que va començar amb el nom **Els Tranquils de l'Estora** el 1922 en un bar de l'avinguda d'Icària. El curiós nom va venir del fet que possien, per assajar, una estora als peus per no tenir fred les nits d'hivern. Amb el temps, com que el bar on es reunien, que era també una sala de ball, es deia La Moderna, van adoptar el seu nom. Després els va caldre canviar de locals i els van deixar els antics burots que donaven al Boga tdl. Als anys setanta es va anar apagant la seva activitat.

Més modernament va sorgir la **Coral del Joncar**, de la qual parlem en un article a banda.

Ateneus i casinos

És difícil esmentar totes les entitats que han existit a la història del barri. Sense cap altra pretensió que fer-ne una llista, heus aquí una bona mostra d'ateneus, casinos i associacions diverses, que intentarem relacionar per ordre d'aparició (**L'Aliança**, el **Centre Moral**, **La Flor de Maig**, la **Coral del Jon-**

arribar a tenir 1.250 socis i a aixecar pisos a la Diagonal per als seus socis. El 1977 va començar la greu crisi que la va arrossegar a desaparèixer vint anys més tard.

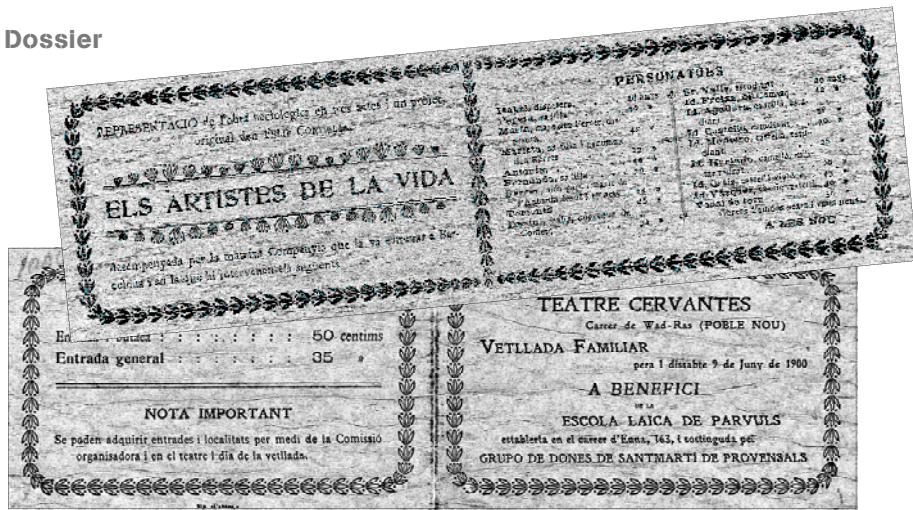
Quan les corals eren una unió

Més de trenta corals van arribar a formar-se a Sant Martí. Una de les més antigues del Poblenou era la **Xic Pensada**, que es trobava al número 6 del carrer del Taulat l'any 1891, al costat del cementiri. Cinc anys més tard naixia la que seria la més coneguda del barri, **El Sabre**. La primitiva seu era un bar de la Rambla i la van impulsar uns guàrdies municipals⁵. El 1910 van rebre un sabre de plata com a obsequi i van modificar el nom per **El Sabre de Plata**. El 1926 es van instal·lar al bar del mateix nom al carrer de Maria Aguiló, on van seguir fins al 1971, quan es va dissoldre.

Altres corals van ser:

La Familiar Provensalencia es va formar el 1899 a Pere IV, 142.

Lo Cascabell va establir-se al número 5 del pasatge de Cantí (1903). Es va fusionar amb la Joventut Republicana Radical en temps del polític Joan Colominas Maseras. Disposava de cafè i saló d'actes. El 1918 se'n va perdre la pista.⁶

Funció al Casino Cervantes per recollir fons que ajudessin al manteniment d'una escola laica de parvuls. Juny del 1900.

La sala de billars de la Cooperativa L'Artesana.

car i l'**Agrupació Excursionista Icària** disposen d'article propi):

1882: **La Pubilla del Taulat**, al carrer de l'Amistat. Era una entitat recreativa, de la qual han subsistit un bar i una bodega.

1889: **Ateneu Colón**, al carrer de Pere IV, 166.7

1891: **Els Espiritistes de l'Esperança**, a Rambla, 4. Era una entitat que practicava a aquesta tendència espiritual.

1897: **Casino Cervantes**, situat a Doctor Trueta, 204. El juny de 1900 feien una funció de l'anarquista Felip Cortiella, *Els artistes de la vida*, per recollir fons que ajudessin al manteniment d'una escola laica de parvuls establerta a Ramon Turró, 163, que era mantinguda pel Grup de Dones de Sant Martí. 1899: **La Magnòlia Catalana**, entitat d'esbarjo creada a Pere IV, 148. El 1900 va canviar el qualificatiu **Catalana per Martinenca**.

1909: Neix el **Club de Futbol Júpiter** al local on ara hi ha El Tío Che.⁸

1913: **Nova Marina**, a Llull, 17, molt a l'extrem del barri.

1918: **L'Harmonia**, entitat recreativa situada a Pere IV, 308.

1918: **Agrupació Ciclista Poblenou**, a Pallars, 226. Va ser la primera a promoure aquest esport.

1924: **La Familiar Provençalena**, al pasatge d'Iglesias, 9.

1929: **Penya Ciclista Poblenou**, promotora d'una carrera ciclista al Poblenou els dies de la Festa Major. Tenia 350 socis el 1966.

1931: **Club Natació Poblenou**, a la Mar Bella als seus inicis i ara al poliesportiu de Can Felipa.⁹

1932: **Penya Alegria**, nascuda al si del club de futbol del mateix nom, que s'havia format el 1928. Tenia el local a Pere IV, 405.

1933: **Ateneu Racionalista La Antorcha**, a Pere IV, 243. Era un local de clara tendència anarquista. Van muntar una barricada el juliol del 1936 davant de la insurrecció militar.¹⁰

1934: **Penya Anar Tirant**, a Doctor Trueta, 200.

1934: **Penya Excursionista Amistat**, a Taulat, 125.

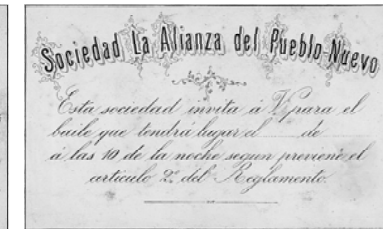
Local del carrer de Pere IV on du rant la Guerra Civil hi havia l'Ateneu l'Ibertari La Antorcha. Agost del 1999.

Festa en motiu de la cloenda de la C opeativa L'Artesana. 2 de juliol del 1995.

Carnet de soci de l'Aliança del Poblenou. Any 1941.

Carnet de ba ll de l'Aliança. Finals del segle XIX

1934: **Penya Excursionista La Fam**, que tenia el local al carrer del Gasòmetre, a la barriada d'Icària.

1935: **Campalans Club**, a Rambla, 87. Era una entitat d'esbarjo que segurament va agafar aquest nom pel dirigent socialista Rafael Campalans, mort el 1933.

1936: **Associació Lírica Maria Espinalt**, establerta al local de la Lliga, a Doctor Trueta, 208.

1961: **L'Ateneuet**, al carrer de Pallars, a uns baixos de les cases de Can Culleres. Va ser un local d'activitats modestes, on va aixoplugar-se als inicis l'Associació de Veïns del Poblenou. L'Ateneuet va diluir-se a finals de la dècada dels anys setanta.

1970: **Associació de Veïns del Taulat**, a Rambla, 5. Va desaparèixer el 1998, després d'uns anys de decadència.¹¹

1972: **Associació de Veïns del Poblenou**, que es va formar a partir de la clau-

destina Comissió de Barri. Té el local ara al centre cívic de Can Felipa.

No hi ha voluntàriament una relació dels molts locals de partits i sindicats, que donarien per a un altre tema. També hem tractat poc les entitats esportives, que ja van ser objecte d'atenció en altres números d'Icària. Sabem que no hi són totes les entitats que van ser i que tot just si n'hem fet un tast, però pensem que és una primera aproximació.

JOSEP M. HUERTAS

NOTES

1. MIRRI, Maria Teresa, *Vida quotidiana en un poble industrial*, pàg. 114. Arxivi Històric de Sant Martí, 2001.

2. CULLA, Joan B., *El republicanisme lerrouista a Catalunya (1901-1923)*. Curial, 1986. Del treball de Culla es desprèn que al Poblenou hi va haver sis locals radicals i un més al proper barri de Pequin (pàg. 390-392, 403-405).

3. Arxivi Històric del Poblenou, *Un segle de cooperatives al Poble Nou*. AHPN, 1978.

4. Curiosament, també van ser setze els fundadors de La Flor de Maig.

5. MAYOL, Jordi, "El Sabre de Plata", *Quatre Cantons*, maig del 1974.

6. CULLA, Joan B., *El republicanisme lerrouista a Catalunya (1901-1923)*. Curial, 1986, pàg. 391.

7. Sobre l'Ateneu Colón es pot veure un treball monogràfic de Jordi Montaner a *Icària*, núm. 6, corresponent a l'any 2001.

8. Sobre el Júpiter, es pot llegir el dossier del número 4 d'Icària, corresponent a l'any 1999. Com el Júpiter, es van anar creant clubs de futbol que avui dia són veterans: Gladiador, Monopol, Atlètic Poblenou, etc.

9. Sobre el CN Poblenou es pot llegir el treball de Montserrat Sintes publicat a *Icària*, número 7, de l'any 2002.

10. ROA, Agustín, "Poblenou, roig i negre", *Icària*, núm. 3, 1998.

11. Sobre l'AV Taulat, vegeu el treball de Yolanda Pirla aparegut al número 3 d'Icària, del 1998.